

FİZİKİ MƏHDUDİYYƏTİ OLAN UŞAQLARIN İNKLÜZİV TƏHSİLİNDƏ ADAPTİV BƏDƏN TƏRBIYƏSİNİN ROLU

R.A. Əkbərov^{1a}, S.T. Quliyeva^{1b}

¹*Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası*

^a rufat.akbarov@sport.edu.az, orcid.org/0000-0003-2885-7770

^b sevinc.quliyeva@sport.edu.az, orcid.org/0000-0002-8000-3556

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 15 aprel 2024

Dərc olunub: 27 iyun 2024

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Məqalədə adaptiv bədən tərbiyəsi çərçivəsində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların inklüziv təhsil və korreksiya işlərinə təsir edən mühim amillər müzakirə edilir. Fiziki məhdudluğu olan uşaqların bərbasında istifadə olunan adaptiv bədən tərbiyəsinin üsulları nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *adaptiv bədən tərbiyəsi, fiziki məhdudluğu olan uşaqlar, inklüziv təhsil, korreksiya işləri, adaptasiya, hipokineziya, hərəkət fəallığı, reabilitasiya, kompensator dəyişikliklər.*

Son illərdə nəqliyyat, informasiya və kommunikasiya sahələrində olan irəliləyişlər nəticəsində, müasir insan sivilizasiyası hərəkət fəaliyyətinin azalması problemi ilə üzləşir. Hipokineziya olaraq bilinən məhdud hərəkətlik hər kəsdə, xüsusən fiziki məhdudluğu olan uşaqlarda və psixofiziki sağlamlığı pozulmuş insanlarda daha çox rast gəlinir. Beləki, hipokineziya hərəkət fəaliyyətinin inkişafına, habelə pozuntulara və ya inkişaf patologiyası ilə korreksiya işinin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir.

Bu məsələni həll etmək üçün fiziki məhdudluğu olan uşaqlarda hərəkət çatışmazlığını müəyyən bir qüsur və ya pozuntu nəzərə alaraq kompensasiya edən adaptiv bədən tərbiyəsindən istifadə etmək lazımdır. Adaptiv bədən tərbiyəsi, analizatorun funksiyaları pozulmuş və ya qismən saxlanılan fiziki məhdudluğu olan uşaqlarda analizatorların funksiyalarının bərpasına da kömək etməlidir.

Fiziki inkişaf xüsusiyyətləri olan uşaqlar

müəyyən təhsil ehtiyacları olanlar kimi qəbul edilir. Inklüziv təhsil sistemi bir çox ölkələrdə uğurla tətbiq edilmişdir. "2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" 2017-ci ildə təsdiq edilib.

Məqalənin məqsədi fiziki məhdudluğu olan uşaqlarda müxtəlif növ xüsusi təhsil və reabilitasiya müəssisələrində inklüziv və xüsusi təhsil sistemində korreksiya işləri proqramlarında adaptiv bədən tərbiyəsinin təşkilinə təsir edən tibbi-bioloji və pedaqoji-psixoloji amilləri öyrənməkdir.

Alimlər və tibb mütəxəssisləri qeyd edirlər ki, eşitmə, görmə, nitq, dayaq hərəkət aparatı, intellekt və digər psixofiziki inkişaf pozğunluqları zamanı xüsusi seçilmiş fiziki hərəkətlər adekvat dozalaşmış istifadə ilə korreksiya və kompensator dəyişiklikləri yaxşılaşdırır [4, 5].

Psixofiziki inkişaf pozğunluğu olan uşaqlar ilə korreksiya işləri, anormal inkişaf nəticəsində pozulmuş və ya olmayan funksiyaları saxlanılmış analizatorların bərpasına kömək edən müxtəlif tibbi, psixoloji, pedaqoji və fizioloji prosedurları əhatə edir [1].

Hərəkət, oyun və təhsil fəaliyyətlərində fəaliyyət yanaşmasının aktiv istifadəsi bədənin bu cür yenidən qurulmasına səbəb olur [6].

Fiziki imkanları məhdud insanlar üçün bədən tərbiyəsi, idman, oyun və digər idman növlərinə uyğun yanaşmaları seçmək xüsusilə vacibdir.

İlk dəfə olaraq, görmə qüsuru (kor və görmə qabiliyyəti zəif) uşaqlar ilə işləyərkən, Dağıstan alimi-müəllimi D.M. Mallayev tərəfindən xüsusi hazırlanmış oyunların psixotexnika elementlərindən və psixotexniki potensialından səmərəli istifadə edilmişdir. Sonra

dan isə elmi məktəbinin alimlərinin əsərlərində də istifadə edildi. Bu tədqiqatlar adaptiv bədən tərbiyəsi nəzəriyyəsi və təcrübəsini uşaqlıqdan əlillərin hərəkəti sahəsinin formalaşması üçün yeni interaktiv vasitələrlə tamamlamağa imkan verir [10].

2006-cı ildə BMT-nin əlillərin Hüquqları Konvensiyasına qoşulan Azərbaycan əlillərin hüquqlarının qorunması, onların sağlamlığının bərpası, sosial rifahının yüksəldilməsi, peşəkar ixtisasların əldə edilməsi, bir sözlə, onların tamhüquqlu üzvlər kimi cəmiyyətə inteqrasiyası istiqamətində tədbirlər görür.

Fiziki məhdudiyəti olan şəxslər üçün Bədən Tərbiyəsi və idman sahəsində təminatlar "Bədən Tərbiyəsi və idman haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir.

28 avqust 2008 – ci il tarixində Ulu öndər Heydər Əliyevin müvafiq fərmanına əsasən, MDB ərazisində respublikamızda ilk dəfə olaraq Sumqayıt şəhərində yüksək keyfiyyətlə və beynəlxalq standartlara tam cavab verən Paralimpiya İdman kompleksi istifadəyə verilib, bu sahədə dövlətin diqqət və qayğısının təzahürüdür [3].

9 fevral 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikası Milli Paralimpiya Komitəsinin yaradılması ölkənin idman tarixində əlamətdar gün olmuşdur. Qeyd edək ki, ölkəmiz ilk dəfə 1996-cı ildə Atlantada keçirilən Paralimpiya çempionatında iki idmançı ilə təmsil olunub. Fiziki imkanları məhdud şəxslər Paralimpiya Oyunlarında rekordları uğurla qırır, ölkəmizin yığmasının "Tokio-2020" Yay Paralimpiya Oyunlarında uğuru böyük olub. Azərbaycan Tokioda keçirilən Paralimpiya Oyunlarında komanda birinciliyində 19 medalla (14 qızıl, 1 gümüş, 4 bürünc) 10-cu yeri tutdu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev qeyd edib ki, fiziki məhdudiyəti olan insanlar öz cəsarətləri və idman nailiyyətləri ilə sübut ediblər ki, onların bütün vətəndaşlar kimi bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq hüququ var, ona görə də "əlçatan mühit" in yaradılması Azərbaycan üçün prioritet məsələdir. Əksər hallarda, bu problem bu gün ölkədə mövcud olan defektoloqların səriştəsi sayəsində həll yolları tapır.

UNICEF-in Milli Paralimpiya Komitəsi ilə uzunmüddətli tərəfdaşlığı nəticəsində 2013-cü ildə yaradılan Azərbaycan Uşaq Paralimpiya Komitəsi fiziki imkanları məhdud olan uşaqların rəqabətli idman növlərinə cəlb olunması istiqamətində mühüm işlər görüb. Dünyada ilk dəfə olaraq yaradılan bu komitə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar arasında bədən tərbiyəsi və müxtəlif idman növlərinin inklüziv inkişafına, onların reabilitasiyasına və cəmiyyətə inteqrasiya imkanlarının genişləndirilməsinə yönəlib.

2013-cü ildə yaradılan Azərbaycan Uşaq Paralimpiya Komitəsi UNICEF-in Milli Paralimpiya Komitəsi ilə uzunmüddətli əməkdaşlığı sayəsində fiziki imkanları məhdud olan uşaqların rəqabətli idman növlərinə cəlb olunması istiqamətində böyük işlər görüb. Tarixdə ilk dəfə yaradılan bu komitə fiziki imkanları məhdud uşaqlar arasında bədən tərbiyəsi və müxtəlif idman növlərinin inklüziv inkişafına və cəmiyyətə inteqrasiya imkanlarının genişləndirilməsinə yönəlmişdir.

Kütləvi adaptiv bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq üçün büdcə vəsaitlərini ölkə daxilində sponsorluq köməyi ilə fiziki məhdudiyəti olan şəxslər üçün xüsusi təchiz olunmuş bədən tərbiyəsi və sağlamlıq, idman komplekslərinin inşasına yönəldikdən sonra "əlverişli mühit" fiziki məhdudiyəti olan şəxslərin bütün kateqoriyaları üçün həqiqətən əlçatan olacaq, çünki uşaqlıqdan əlillərin hər bir kateqoriyasının inkişafının ümumi və spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə alacaqdır.

Ümumilikdə, inklüziv təhsilin inkişafını təmin etmək üçün respublikada müxtəlif təşəbbüslər həyata keçirilir. 2021-ci ildən "inklüziv siniflərlə ümumi təhsil müəssisələri şəbəkəsinin genişləndirilməsi" layihəsinə start verilib. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu tərəfindən elm və Təhsil Nazirliyi, eləcə də BMT-nin Uşaq Fondu (UNICEF) ilə əməkdaşlıqda həyata keçirilir.

Bu layihə 2021-2022-ci tədris ilindən qüvvədədir. Hazırda bu layihə çərçivəsində fiziki imkanları məhdud şagirdlər artıq Azərbaycanın 22 regionunda 10 ümumi təhsil müəssisəsində inklüziv təhsilə cəlb olunublar. Bu məktəblərdə həmyaşıdları ilə yanaşı, 160 fiziki məhdudiyəti olan uşaq təhsil alır. La-

yihe çərçivəsində inklüziv siniflərin izlənilməyi monitorinqlər aparılıb, məktəb rəhbərliyindən və müəllimlərdən, eləcə də valideynlərdən müvafiq məlumatlar toplanıb. Əldə olunan məlumatlara əsasən, fiziki məhdudluğu olan uşaqların sosial uyğunlaşmasının kifayət qədər uğurlu olduğu qənaətinə gəlmək olar [7].

Hazırda Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası (ADBTİA) beynəlxalq təcrübə əsasında fiziki məhdudluğu olan idmançıların reabilitasiyası və inklüziv təhsilin təşkili sahəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Belə ki, 2017-ci ildən Akademiyada elmi-tədris laboratoriyası fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə, tərəfdaş təşkilatların dəstəyi ilə "Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində inklüziv Hibrid təhsilin təşkili" pilot layihəsi həyata keçirilir. Layihənin əsas məqsədi inklüziv təhsil modulunun hazırlanması və tətbiqi planlaşdırılan adaptiv bədən tərbiyəsi üzrə bakalavr dərəcəsinin yaradılmasını təşviq etməkdir.

Bu problemin həllini Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında adaptiv bədən tərbiyəsi və idman üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasında da görürük, burada Azərbaycan nazirliyin 13.04.2023-cü il tarixli 105 nömrəli Qərarına uyğun olaraq yeni "Adaptiv bədən tərbiyəsi" ixtisası açılıb.

Bu gün fiziki məhdudluğu olan şəxslər üçün idman növləri üzrə xüsusi (korreksiya) məktəblərin, reabilitasiya mərkəzlərinin, idman bölmələrinin əksəriyyəti bu cür mütəxəssislərin iştirakı olmadan işləyir. Ən yaxşı halda, ürəyin çağırışı ilə əlillərə gələn və empirik olaraq müvəffəqiyyətə gedən, adaptiv bədən tərbiyəsi və idman nəzəriyyəsi və təcrübəsi, korreksiya pedaqogikasının defektologiyasının əsasları və xüsusi psixologiya bilikləri olmadan özlərini və şagirdlərini dərk edən ümumi mütəxəssislər çalışır.

Şübhəsiz ki, yaxın gələcəkdə Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının ilk məzunları - adaptiv bədən tərbiyəsi üzrə diplomlu mütəxəssislər meydana çıxanda bu sahədə vəziyyət xeyli yaxşılaşacaq.

Bu problemin həllini bu şərtlərin mövcud olduğu bölgələrdə adaptiv bədən tərbiyəsi və idman mütəxəssislərinin hazırlanmasında görürük.

Bu gün regionlarda hakimiyyət orqanlarının Gənclər və İdman nazirliyinin, Səhiyyə nazirliyinin, Elm və Təhsil nazirliyinin, Sosial İnkişaf Nazirliyinin idarələri, əlillər cəmiyyətləri ilə birlikdə bu məsələlərin həllinə və xüsusilə də bütün kateqoriyalı əlillərin kütləvi adaptiv bədən tərbiyəsi və idmanı ilə məşğul olmaq üçün vahid "əlçatan mühitin" yaradılmasına birgə yanaşmaları zəruridir.

Adaptiv bədən tərbiyəsi müəllimlərinin hazırlanması məsələsi inklüziv təhsilin inkişafı və tətbiqi ilə əlaqədardır. Bu şəraitdə bədən tərbiyəsi həmyaşıdları arasında təşkil olunur, burada müxtəlif kateqoriyalı uşaqlar eyni vaxtda bədən tərbiyəsi ilə məşğul olacaqlar: normal psixofiziki inkişafı olan, istedadlı uşaqlar və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar. Həm kütləvi məktəb müəllimləri, həm də müəllimlər, İdman və adaptiv bədən tərbiyəsi müəllimləri tədris prosesini həyata keçirməlidirlər.

Fiziki məhdudluğu olan uşaqlar ilə uğurlu fiziki inkişaf və korreksiya işləri üçün ilkin şərt olan bioloji amili nəzərə almaq çox vacibdir. Bu, ilk növbədə antropometrik və funksional göstəricilər, psixoloji və sosial mühitdir.

Antropometriya göstəricilərinin bioloji araşdırmalarına və bəzi göstəricilərə görə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların həmyaşıdlarından üstün olduğu və fiziki inkişaf məlumatlarına görə əlil uşaqlar qrupunun bəzi nümayəndələrinin olduğu aşkar edilmişdir. Məsələn, intellektual qüsurlu və görmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar, digər reaktiv güc keyfiyyətləri normotipik inkişafı olan həmyaşıdlarını qabaqlayır və adaptiv bədən tərbiyəsi və idman üzrə xüsusi təşkil olunmuş dərslər zamanı görmə patologiyası olan uşaqlar koordinasiya qabiliyyətlərinin və oriyentasiyasının, kinestetik dəqiqliyin inkişafında yüksək nəticələr göstərirlər [8].

Adaptiv bədən tərbiyəsi və idman praktikası göstərir ki, məhdud sağlamlıq imkanları olan insanlarla bədən tərbiyəsinin düzgün adekvat təşkili ilə Avropa, dünya çempionatlarında, Paralimpiya oyunlarında fiziki inkişafın və idman nəticələrinin yüksək zirvələrinə çatmaq üçün ilkin şərtlər yaradılır.

Fiziki məhdudiyyəti olan şəxslərin həyatına uğurla hazırlaşmaq üçün onların psixoloji və pedaqoji dəstəyində adaptiv bədən tərbiyəsi vasitələrinə əsaslanan korreksion iş sistemi qurmaq lazımdır: fiziki məşqlər, oyunlar, idman elementləri, uyğunlaşma və rahatlama texnikalarından istifadə edərək, psixotexnika elementləri və psixotexniki oyunlar, uşaqlıqdan əlil uşaqların bütün kateqoriyalarının hərəkəti sferasının müxtəlif növ pozğunluqlarını düzəltməyə yönəldilmişdir [9].

Qeyd etmək lazımdır ki, məktəblərdə valideynlər və bədən tərbiyəsi müəllimləri fiziki qüsurlu uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyasına, müxtəlif idman növlərinə marağının formalaşmasına böyük məsuliyyət daşıyırlar. Sağlamlıq və fiziki hazırlıq səbəbi ilə müxtəlif qruplara bölünmüş fiziki qüsurlu şagirdlərlə məktəblərdə bədən tərbiyəsi dərslərinin keçirilməsi onların sağlamlığının möhkəmləndirilməsinə, fiziki keyfiyyətlərinin inkişafına və fiziki hazırlığının artırılmasına xidmət edir. Sağlamlıq və fiziki hazırlıqda az məhdudiyyəti olan məktəblilərlə məşq edərkən fiziki fəaliyyət aşağı səviyyəyə endirilir, dərslin məzmunu, təkrar sayı və müddəti asanlaşdırılır [2].

Anamnez, antropometriya, psixoloji test məlumatları, pedaqoji müşahidələr, valideynlər, müəllimlər, defektoloqlar ilə söhbətlər uşaqlarla korreksion işin adekvat fərdi marşrutlarını tərtib etməyə və adaptiv bədən tərbiyəsinin adekvat vasitələrini seçməyə imkan verir. Erkən psixodiagnostikanın nəticələri fiziki inkişafın biometrik göstəricilərinə və hərəkəti fəaliyyətinin formalaşma səviyyəsinə görə onlarla korreksiya işləri zamanı fiziki məhdudiyyəti olan uşaqların proksimal inkişafının ən aktual zonalarını müəyyən etməyə imkan verir. Korreksiya və pedaqoji iş sistemində toplanmış təcrübə göstərir ki, fiziki məhdudiyyəti olan uşaqların biometrik müayinəsi məlumatları olmadan keyfiyyətə mümkün deyil və uşaqların inkişaf qüsurlarını nəzərə alaraq bu uşaqlar ilə korreksiya, pedaqoji və tibbi - psixoloji iş aparır.

Erkən diaqnostik göstəricilər valideynlərə korreksiya işlərinin zəruriliyini görməyə və hər bir uşağın ən yaxın və müvafiq inkişaf zonalarını dərk etməyə imkan verir [4], bu da fiziki məhdudiyyəti olan uşaqların psixofizik

inkişafının diaqnostikasının nəticələrini dəstəkləmək və onlarla korreksiya işinin fərdi marşrutlarını müəyyənləşdirməyə və inkişaf etdirməyə kömək edəcəkdir. Bu, müəllimlər və valideynlər arasında hər bir uşağın uğuruna inamı formalaşdırır və müvafiq qurumun müəllim heyəti tərəfindən aparılan korreksiya işlərinin effektivliyinə kömək edir.

Fiziki məhdudiyyəti olan uşaqların valideynləri mütəxəssis defektoloqlar tərəfindən tərtib edilmiş hərəkəti fəaliyyətinin inkişaf çatışmazlıqlarını düzəltmək üçün fərdi planlara uyğun olaraq adaptiv bədən tərbiyəsi dərslərini dəstəkləməlidirlər. Bununla yanaşı, fiziki məşqlərin qorunan analizatorlara təsirinin daimi tibbi monitorinqi lazımdır.

Adaptiv bədən tərbiyəsi üçün seçilmiş vasitələrin bütün kompleksi uşağın anormal inkişafının bütün amillərini nəzərə almalıdır: qüsurun etimologiyası, yaranma vaxtı, yaş dövrləri, islah işlərinin başlama vaxtı, ikincil, üçüncü dərəcəli qüsurların olması, hər birinin fərdi xüsusiyyətləri və cəmiyyətdəki sosial uyğunlaşma səviyyəsi və əlil uşaqların şəxsiyyətinin digər aspektləri.

Adaptiv bədən tərbiyəsi vasitəsi ilə fiziki məhdudiyyəti olan uşaqlar ilə korreksiya işləri sistemi praktik olaraq bütün həyatlarını müşayiət etməlidir, çünki bu onların sosiallaşması, uyğunlaşması və ətrafdakı cəmiyyətə inteqrasiyası üçün lazım olan hərəkəti fəaliyyəti qorumağa imkan verir.

Korreksiya işində xüsusi yer hərəkəti sahəsinin pozğunluğu olan uşaqlar ilə adaptiv bədən tərbiyəsidir: uşaq serebral iflici, dayaq-hərəkət aparatının müxtəlif pozğunluqları. Bu uşaqlarla bədən tərbiyəsinin təşkil etmək üçün fiziki inkişafı, hərəkəti sahəsinin formalaşmasının keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirmək üçün müayinə aparmaq lazımdır. Adaptiv bədən tərbiyəsi, ümumi mədəniyyətin bir hissəsi olaraq, sağlam həyat tərzi və sağlamlığa qonaq edən texnologiyaların tərbiyəsində təmin edilməlidir. Bu gün məktəbəqədər yaşdan başlayaraq oturmaq həyat tərzi və informasiya texnologiyalarına olan həvəs normal vəziyyətdə olan uşaqlarda dayaq - hərəkət sisteminin müxtəlif pozğunluqlarına səbəb olur və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda onsuz da inkişafdan əziyyət çəkən hərəkəti bacarıqları

ağırlaşır. Buna görə sağlamlığa qənaət edən texnologiyalar adaptiv bədən tərbiyəsi sistemində zəruri bir vasitədir. Bu texnologiyalara məşq və oyun, gündəlik rejim, qidalanma, vitamin terapiyası, günəş, hava və su müalicələri daxildir.

Zehni olmadan fiziki sağlamlığı qorumaq mümkün deyil. Buna görə psixotexnika elementləri ilə psixoloji rahatlaşdırma inkişaf fiziki məhdudiyyəti olan uşaqlar ilə adaptiv bədən tərbiyəsinin təşkilində inteqrasiya olunmuş bir yanaşma təmin edir və hərəkət sahəsinin düzəldilməsi və inkişafı üçün əlverişli pedaqoji şərait yaradır.

Adaptiv bədən tərbiyəsi, valideynlər və ictimaiyyət də daxil olmaqla xüsusi bir Təhsil Təşkilatının korreksiya və tərbiyə işinin bütün vasitələrindən və defektoloq mütəxəssislərindən istifadə edərək kompleks şəkildə aparılmalıdır. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların fiziki və əqli inkişaf problemlərinin həllinə inteqrasiya olunmuş yanaşma aşağıdakı şərtlərlə təmin edilməlidir:

- fiziki məhdudiyyəti olan uşaqların fiziki və psixoloji inkişafının monitorinqi və diaqnostik tibbi, psixoloji və pedaqoji müayinəsi;
- təhsil, tərbiyə, fiziki və psixoloji stressin təşkili və yerinə yetirilməsi üçün sanitariya-gigiyena qaydaları və normalarının yerinə yetirilməsinə nəzarət və həddindən artıq işin qarşısının alınması;
- məktəbdəki bütün iş prosesində uşaqlara, müəllimlərə, valideynlərə psixoloji dəstəyin verilməsində psixoloji xidmətin fəaliyyəti və Təhsil Təşkilatının korreksiya və tərbiyə işlərinin effektivliyinə nəzarət;
- fiziki məhdudiyyəti olan insanlarda hərəkət fəaliyyətinin inkişafında və düzəldilməsində uyğunlaşma mexanizmlərinin formalaşmasını stimullaşdıran adaptiv bədən tərbiyəsi sistemində fərqli tibbi, psixoloji və pedaqoji düzəliş metodlarının inkişafı;
- genetika, tibb, xüsusi pedaqogika və psixologiya, defektologiya və adaptiv bədən tərbiyəsi nailiyyətlərinə əsaslanaraq fiziki inkişaf anomaliyalarının yaranma səbəbləri və mexanizmlərinin düzəldilməsi yollarının və vasitələrinin öyrənilməsi.

Müasir cəmiyyət bugünkü reallıqları nəzərə alaraq uşaqların və əlillərin fiziki fəaliyyətinin təşkili üçün yeni tələbləri vardır: bu kateqoriyaların psixofizik inkişafının müxtəlif pozğunluqlarında texniki dəstək vasitələrinin inkişafı, vahid təhsil məkanında əlçatan mühitin yaradılması, inklüziv təhsil sisteminin formalaşması və tətbiqi, reabilitasiya işlərinin imkanlarının genişləndirilməsi.

Korreksiya işlərini təşkil edərkən bu gün ən aktual problem adaptiv bədən tərbiyəsi və idmanın tətbiqi və inkişafı, fiziki məhdudiyyəti olan uşaqları böyüdən valideynlərin fiziki fəaliyyətlərinin təşkili zamanı geri bildirim təmin etmə bacarıqlarına fəal sosial və pedaqoji təlimidir. Bu işin ən vacib tərəfi əlil uşaqların hərəkət fəaliyyətinin formalaşmasının səmərəliliyini artırmaq üçün adaptiv bədən tərbiyəsi vasitələrindən istifadə məsələlərində valideyn sərişəsinin artırılmasıdır.

Hərəkət sahəsi və onun keyfiyyətcə formalaşması fiziki məhdudiyyəti olan bir uşağın uğurlu sosial inkişafı üçün əsasdır və gələcəkdə cəmiyyətə əlverişli inteqrasiyanı təmin edir. Buna görə fiziki məhdudiyyəti olan uşaqlar ilə korreksiya işləri sistemindəki yeri həlledicidir, adaptiv bədən tərbiyəsinin məzmunu, prinsipləri, formaları və metodları psixofiziki inkişafın problemləri və çatışmazlıqları olan hər bir uşağın inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alır.

Ünsiyyət bacarıqlarının fəaliyyətinin təmin edilməsində adaptiv bədən tərbiyəsi və idmanın rolu danılmazdır ki, bu da psixofiziki inkişafın əsas sahələrinin formalaşması üçün müsbət tarazlıq yaradaraq hərəkət, koordinasiya, nitq, intellektual, həmçinin pozulmuş və ya olmayan analizatorların kompensasiyaedici yenidən qurulmasına kömək edir.

Fiziki məhdudiyyəti olan uşaqlarda itirilmiş və ya pozulmuş analizatorun dəyişdirilməsi prosesi kimi yüksək keyfiyyətli analizatorun yenidən qurulmasını təmin etmək onlarla korreksiya işinin məzmunu və təşkilindən asılıdır, eyni zamanda keyfiyyəti sistemdə adaptiv bədən tərbiyəsinin bütün korreksiya və kompensasiya fəaliyyətlərinin olması ilə sıx bağlıdır.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, xüsusi texniki və informasiya vasitələrindən istifadə edərək əlçatan bir mühitin yaradıl-

ması və tibb, anatomiya və fiziologiya, defektologiyanın əsasları, xüsusi pedaqogika və psixologiya, adaptiv bədən tərbiyəsi və digər elm və təcrübə sahələri, korreksiya və reabilitasiya müəssisələrində yüksək keyfiyyətli korreksiya işlərinin təşkilini izah edən və təmin edən bilik olmadan istifadəsi. sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar ilə əlverişli mühitin və korreksiya işlərinin fəaliyyətini, xüsusilə inklüziv təhsil şəraitində effektiv şəkildə təmin edə bilməz.

ƏDƏBİYYAT

1. **Cəfərov Q.M., Yəlcüyev S.B.** *Adaptiv bədən tərbiyəsi* (dərslük). Bakı: "Müəllim" nəşriyyatı, 2016, 136 s.
2. **Məcidov N.B.** *Bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və metodikası* (dərslük), II hissə: Əhəlinin fiziki tərbiyəsi. Bakı: "Müəllim" nəşriyyatı, 2020, 224 s.
3. **Məmmədov S.** *Azərbaycanda idmanın inkişafı dayanıqlı xarakter alır.* "Xalq qəzeti", 27 dekabr 2019-cu il, № 289, s. 5.
4. **Бегидова Т.П.** *Основы адаптивной физической культуры: учебное пособие для вузов.* Т.П. Бегидова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2024. 181 с.
5. **Пузанов Б.П.** *Социальная адаптация, реабилитация и обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: пособие для дефектологов.* Б.П. Пузанов. Москва : Владос, 2021, 86.
6. **Стребелева Е.А.** *Формирование мышления у детей с отклонениями в развитии.* Книга для педагога-дефектолога. М.: Владос, 2022, 183 с.
7. *Инклюзивное образование в Азербайджане: ожидание и реальность.* Media.Az поговорила с экспертами <https://media.az/society/1067897090/naskolko-inkluzivnoe-obrazovanie-v-azerbaydzhane-pomogaet-adaptirovatsya-detyam-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami/>
8. **Козлова О.А., Коротаева Е.Ю.** *Адаптивная физическая культура.* Учебное пособие. Москва: Издательство Проспект, 2022, 64 с.
9. **Смирнова Е.О.** *Психология и педагогика игры: учебник и практикум для вузов.* Е.О. Смирнова, И.А. Рябкова. Москва: Издательство Юрайт, 2024, 223 с.
10. **Маллаев Д.М., Гасанова Д. И.** *Теория и практика психотехнических игр.* М.: Владос, 2022, 149 с.

РОЛЬ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Р.А. Акперов^{1а}, С.Т. Кулиева^{1б}

¹ Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта

^а rufat.akbarov@sport.edu.az, orcid.org/0000-0003-2885-7770

^б sevinc.quliyeva@sport.edu.az, orcid.org/0000-0002-8000-3556

Аннотация. В статье в рамках адаптивного физического воспитания обсуждаются факторы, влияющие на инклюзивное образование и коррекционную работу детей с ограниченными возможностями здоровья. Рассмотрены методы адаптивной физической культуры, используемые в реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура, дети с ограниченными возможностями здоровья, инклюзивное образование, коррекционная работа, адаптация, гипокинезия, двигательная активность, реабилитация, компенсаторные изменения.

THE ROLE OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN THE INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH PHYSICAL DISABILITIES

R.A. Akbarov^{1a}, S.T. Guliyeva^{1b}

¹ *Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport*

^a rufat.akbarov@sport.edu.az, orcid.org/0000-0003-2885-7770

^b sevinc.guliyeva@sport.edu.az, orcid.org/0000-0002-8000-3556

Annotation. The article discusses important factors affecting inclusive education and correctional work of children with disabilities within the framework of adaptive physical education. Methods of adaptive physical education used in the hairdresser of children with disabilities are considered.

Keywords: *adaptive physical education, children with physical disabilities, inclusive education, correctional work, adaptation, hypokinesia, motor activity, rehabilitation, compensatory changes.*